

IVO ANDRIĆ ÎN CULTURA ROMÂNĂ – RECEPTĂRI

Octavia NEDELCU

Le but de notre épreuve est de présenter la réception de l'oeuvre de l'écrivain serbe, Ivo Andrić, lauréat du prix Nobel pour la littérature en 1961, en Roumanie. Notre épreuve contient trois parties. Au début on passe en revue l'activité des traductions littéraires du serbe en roumain au cours des années. Ensuite on présente et on analyse toutes les traductions de la création littéraire de l'écrivain publiées en roumain et leur réception dans les revues littéraires. A la fin on montre la modalité dans laquelle est présenté Ivo Andrić dans les encyclopédies ou les lexicons roumains et les études culturologiques écrites le dernier temps.

Mot clés : rapports littéraires roumaino-serbes, traductions, Ivo Andrić, traductologie, culturologie

Traduceri literare înainte de Andrić. Retrospectivă

De-a lungul timpului s-au scris multe studii de traductologie privind semnificația și importanța traducerilor literare în patrimoniul cultural al unei țări, dar poate niciodată suficient, având în vedere faptul că actul traducerii este una dintre cele mai concrete și mai prestigioase activități sociale de intermediere a valorilor culturale. Deși contactele culturale dintre două țări vecine și prietene cum este România și Serbia, cu o istorie, mentalitate și tradiții comune nu se limitează doar la activitatea de traducere, dat fiind faptul că în țara noastră trăiește o comunitate importantă formată din câteva zeci de mii de reprezentanți ai minorității sârbe și că pentru nevoile acestora se tipăresc ziare, reviste, manuale școlare și cărți de beletristică, considerăm totuși că actul traducerii este un indicator important în contextul receptării literare reciproce.

Cercetările de până acum privind receptarea operelor literare din spațiul ex-iugoslav în România¹ demonstrează un interes constant, mai ales pentru literatura sârbă. Astfel, există mențiunea că cea mai veche traducere literară din literatura

¹ Voislava Stoianovici, *Jugoslovenske književnosti u Rumuniji în Actele simpozionului dedicat relațiilor sârbo(iugoslavo)-române*, Pančevo, 1971, pp.383-397; Mircea Muthu, *Spațiul iugoslav în Europa de Sud-Est în memoria culturală românească. Bibliografie*, ed. Academiei române, București, 2011, pp. 133-171; Octavia Nedelcu, *Literatura sârbă în Bibliografia traducerilor din literaturile slave 1945-2011*, coordonator Constantin Geambașu, EUB, București, 2011, pp.77-90.

Romanoslavica LII nr.1

sârbă este o povestire a scriitorului realist Laza Lazarević, *La puț - scene din viața sârbă*, în „Convorbiri literare”, datând din 1896¹. Primul studiu literar consistent de aproape 30 de pagini privind literatura sârbă îi este dedicată lui Borisav Stanković, publicat în 1934, sub semnătura reputatului slavist Anton B.I. Balotă², doctor în filologie al Universității din Belgrad. După o retrospectivă privind evoluția literaturii sârbe de la Vuk Stefanović Karadžić până la reprezentanții modernismului, după o amplă prezentare a vieții și operei lui Borisav Stanković, autorul adaugă și un fragment în traducere proprie a romanului *Sânge stricat/Nečista krv*. Dacă până la începutul secolului al XX-lea traducerile aveau un caracter sporadic, după primul război mondial până în 1947, acestea sunt o constantă, e drept însă cu o tematică variată, frecvent religioasă, istorică, de cele mai multe ori de circumstanță, de o calitate satisfăcătoare. În această categorie ar intra și traducerile din creația poetului Jovan Dučić³, primul ambasador al Iugoslaviei la București, membru de onoare al Uniunii Scriitorilor din România, tălmăciri însă de o înaltă ținută.

După cel de-al doilea război mondial 1945-1989 (cu o scurtă perioadă de întrerupere a relațiilor dintre țările noastre, 1948-1955 care a însemnat printre altele și interzicerea publicării traducerilor din literaturile popoarelor iugoslave) a crescut vizibil interesul pentru literatura și cultura, cu precădere din țările socialiste și nu numai. Numărul traducerilor și a studiilor de critică literară despre literaturile iugoslave este într-o continuă creștere, fiind cea mai prolifică perioadă.⁴ Considerăm că la această schimbare benefică majoră a contribuit substanțial înființarea Catedrei de slavistică⁵ în 1955. Activitatea de traducere este legată direct de truda cadrelor universitare care pe lângă tălmăcirea propriu-zisă, făceau selecția și clasificarea și ierarhizarea celor mai valoroase opere literare (evident în conformitate cu ideologia vremurilor). În ceea ce privește calitatea acestora, trebuie să menționăm că traducerile erau semnate de doi traducători, dintre care unul era scriitor profesionist cu misiunea de a stiliza traducerea în spiritul limbii țintă ceea ce nu era

¹ Apud Muthu, *op. cit.*, p. 139: Lazar Lazarevitch, *La puț - scene din viața sârbă*, traducere de D.N. Svilokossitch, „Convorbiri literare”, 1896, nr. 3.

² Apud Stoianovici, *op.cit.* p. 42; Anton I. Balotă, *Borisav Stanković, prozator sârb*, București, 1934.

³ Iovan Ducici, *Comoara Împăratului Radovan. Cartea despre soartă*. Traducere de B. Pisarov, București, 1938, 388 p.; Iovan Ducici, *Cetăți și himere. Scrisori din St. Beatenberg, Geneva, Paris, Corfu, Roma, Delphi, Avila, Atena și Ierusalim*. Traducere din sârbește de B. Pisarov, București, 1939, 357 p.; Iovan Ducici, *Legende albastre. Poeme în proză*. Traducere din sârbește de B. Pisarov, București, 1939, 85 p.

⁴ După opinia noastră în jur peste 250 de traduceri, cronici, recenzii, studii literare.

⁵ Catedra de slavistică, înființată în 1955 și condusă de Mirco Jivcovic în cadrul Facultății de Filologie a rezultat din unirea Catedrei de limbi slave și cea de rusă.

întotdeauna în favoarea limbii sursă. Existau edituri specializate pe un anumit segment de public: literatura pentru copii, literatura pentru tineret, literatura minorităților naționale, literatura universală, tehnică, știință, artă, sport etc. Noua editură „Univers” care publică traduceri din literatura universală se bazează pe propunerile și informațiile avizate din partea colaboratorilor externi, respectiv a traducătorilor literari. În această perioadă se traduce majoritatea operelor literare de valoare din literaturile iugoslave, dar, remarcăm și absența unor mari scriitori, mai puțin agreați de țara lor de origine (Crnjanski). Tirajul putea ajunge la cifre inimaginabile pentru editorii de astăzi, de câteva sute de mii de exemplare la un preț accesibil (e drept pe hârtie de ziar de cele mai multe ori). Dintre genurile literare, se traducea cu precădere proza, respectiv romanul, în vreme ce povestirea, poezia (cu excepția lui Vasko Popa¹) sau piesele de teatru erau publicate în general în periodice. Numărul de traduceri de eseuri ori critică literară este aproape ne semnificativ. Ecourile traducerilor literare nu pot fi întotdeauna măsurate după numărul de recenzii ori cronici literare din presa culturală, întrucât se scriu mai rar recenzii la apariția unor traduceri, succesul unei cărți măsurându-se în vânzările acesteia. În această perioadă publicul românesc este avid după literatura universală, se traduc opere din literatura sârbă, iar calitatea acestora este una de excepție.

Din punct de vedere statistic în această perioadă de cea mai mare popularitate se bucură comediile lui Nušić, apoi romanele lui Branko Ćopić (două dintre ele destinate copiilor) și de abia în al treilea rând Ivo Andrić cu două romane și un volum de povestiri.

Andrić în perioada iugoslavă

Difuzarea scrierilor lui Ivo Andrić (1892-1975) în peisajul cultural românesc nu este legată neapărat de decernarea premiului Nobel pentru romanul *Na Drini ćuprija/E un pod pe Drina* în 1961, dovadă fiind mulți laureați a căror notorietate apune după apariția primei traduceri. Pe de altă parte, trebuie să recunoaștem faptul că un premiu literar de o asemenea prestanță universală este extrem de motivant pentru popularizare din partea editurilor. Andrić înseamnă însă mult mai mult

¹ Vasko Popa, *Versuri*, traducere și prefață de N. Stănescu, București, 1966.

Romanoslavica LII nr.1

pentru români, dat fiindcă în biografia autorului există o perioadă interbelică, chiar dacă de scurtă durată pe care a petrecut-o în București, o capitală în plină efervescentă culturală, în calitate de diplomat.¹ Chiar dacă în opera autorului această perioadă bucureșteană a lăsat puține urme², considerăm că măcar tangențial, tânărul scriitor a intrat în contact cu lumea literară românească a vremii, cu atât mai mult cu cât mărturisește în corespondența sa: „... Învăț și citesc mult. Româna este o limbă ușoară și nu este atât de urâtă precum se crede.” Iar la sosirea în București, după o perioadă petrecută la Roma, este surprins și plăcut impresionat: „Bucureștii este un oraș zgomotos și luxos”, de parcă tot timpul ar fi „Crăciun și sărbătoare”.³ Pe de altă parte, există în opera sa corespondențe istorice și spirituale cu aria românească analizate parțial de câțiva exegeți din țara noastră și nu numai.

La un an după decernarea Premiului Nobel pentru literatură, în 1962 apare prima traducere din creația lui Ivo Andrić a romanului *E un pod pe Drina*⁴/ *Na Drini ćuprija*, la Editura pentru literatura universală, dintr-o versiune franceză. Chiar dacă în carte apare mențiunea că traducerea este realizată după ediția sârbească a editurii Prosveta, Belgrad din 1955, considerăm că această informație nu este exactă: pe de o parte pentru că cei doi traducători, Gellu Naum și Ioana Seber nu erau cunoscători de limbă sârbocroată, iar pe de altă parte titlul din limba română este similar ediției franceze Plon din 1961: *Il est un pont sur Drina: chronique Vichégrad*. Evident autenticitatea traducerii din această cauză lasă de dorit, mai ales că turcismele sunt redată descriptiv, pierzându-se în acest fel componentă balcanică. Traducerea este însoțită de o prefață semnată de scriitorul și criticul literar Dumitru Micu care scrie printre altele:

Scriitorul a cărui cunoștință o faceți în această carte este unul din cei mai de seamă artiști ai cuvântului [...], laureat al Premiului Nobel pe 1961. Poet, nuvelist și romancier, evocator inspirat al vremurilor de demult, subtil analist al stărilor sufletești, stilist remarcabil, Ivo Andrić a înălțat la expresie inedită, într-o operă al cărei răsunset a depășit

¹ E cunoscut faptul că Ivo Andrić a lucrat din octombrie 1921–noiembrie 1922 ca înalt funcționar la Consulatul general al Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor la București. A se vedea volumul Mirco Jivcovići, *Svedočanstva/Mărturii*, Kriterion, București, 1976, pp. 39-40.

² Ne referim la povestirea *Noć u Alhambri/ Noaptea la Alhambra*, unul dintre cele mai cunoscute cabareuri și baruri de noapte din București în perioada interbelică, frecventat de protipendada vremii și la câteva personaje cu nume românesc presărate în romanul *Omar Paša Latas* și în câteva povestiri ale sale.

³ Radovan Popović, *Ivo Andrić. Život*, Belgrad, 1988, p. 36.

⁴ Ivo Andrić, *E un pod pe Drina*, traducere de G. Naum și J. Seber, prefața de D. Micu, București, ELU, 1962.

Romanoslavica vol. LII, nr.1

hotarele țării sale, sentimente și concepții umanitar-democratice. [...] În paginile acestei cărți învie imagini pline de forma veridicității ale unor timpuri de apăsare și întuneric. [...] Admirăm în *E un pod pe Drina*. arta portretistică a prozatorului, darul istorisirii străbătute de o undă de lirism, prospețimea și relieful expresiei, melodicitatea frazei, știința descifrării stărilor sufletești . (pp.5-21)

Recenziile laudative nu au întârziat să apară în revistele literare ale vremii.¹ Chiar dacă romanul nu a mai fost reeditat, din păcate, tirajul fiind demult epuizat, devenind o raritate de anticariat, romanul *E un pod pe Drina* a pătruns adânc în conștiința culturală a cercetătorilor, fiind o sursă permanentă de inspirație pentru noi studii literare. Astfel, criticul Dumitru Tucan analizează romanul dintr-o perspectivă modernă, introducând în studiul său *Povestea spațiilor impure*² o sintagmă nouă:

Preocuparea lui Andrić va fi aceea de a spune povestea unui spațiu „impur”, a unui „spațiu dintre lumi”, așa cum el însuși, în discursul de acceptare a premiului Nobel, își caracteriza regiunea din care vine. Această „impuritate” a spațiului descris se va răsfrânge și asupra narațiunii. Romanul e „impur” în primul rând pentru că se află la răscrucea dintre povestirea scurtă și cronica obiectivă, dintre tradiția eclectică și inegală a *Cărții celor o mie și una de nopți* și obiectivitatea observației realiste caracteristică secolului al XIX-lea, dar și numeroaselor prelungiri ale sale de secol XX. Impuritatea se raportează, de asemenea, la ceea ce am putea observa a fi în roman amestecul minuțios de date istorice și de tradiție orală, dar și aceea dintre destinul colectiv și cel individual, dintre istorie și viață pur și simplu. Toate acestea populează romanul așa cum musulmani, sârbi, evrei, croați sau unguri populează împreună (dar și despărțiți) orașul Vișegrad. Cel mai important punct de legătura (pod!) va fi metafora esențială a *podului*, cea care se va desprinde de Istorie, trecând mai degrabă în registrul semnificațiilor de natură paradigmatică. Această metaforă va fi reperul esențial al semnificațiilor romanului, semn care leagă și desparte în același timp. Construit pentru a unifica, a reuni, a întregi, orice pod poate deveni oricând prag, filtru, cumpănă sau loc primejdios. Însă atât timp cât podul există, există speranță, există încredere în continuitatea vieții, există posibilitatea vieții. Căci metafora podului are și această semnificație: viață.[...] „Podul” e singura soluție a spațiilor „impure”, pare să spună Andrić, avertizând profetic că dărâmarea oricărui pod aduce viața cu un pas mai aproape de neant. (p. 78)

¹ C. Căpușan în „Steaua”, 1962, nr. 12, pp. 103-104; Ion Șerdeanu în „Tribuna”, 20.XII 1962, nr. 51.

² Dumitru Tucan, *Povestea spațiilor impure*, „Transilvania”, nr. 12, Cluj-Napoca, 2008, pp. 74-78.

Romanoslavica LII nr.1

În perioada între 1961-1989 au apărut în periodice literare traduceri din proza sa, în vreme ce versurile au rămas în plan secundar. Este vorba despre un fragment din romanul *Domnișoara/ Gospođica*¹, povestirile *Surcele/ Snopići*², *În zbor deasupra mării/ Leteći nad morem*, *Vacanță în sud/ Letovanje na jugu*, *Vinul/ Vino*³, *Podurile/ Mostovi*⁴, *Potecile/ Staze*, *Byron la Sintra/ Bajron u Sintri*⁵.

După această ediție reprezentativă, apare la aceeași editură în 1966 o selecție din povestirile lui Andrić intitulată *Povestea cu elefantul vizirului/ Priča o vezirovom slonu*⁶ în tălmăcirea Voislavei Stoianovici și a lui Gellu Naum. Volumul conține 16 povestiri: *Drumul lui Ali Gerzelez/ Put Alije Đerzeleza*, *Vremurile Anikăi/ Anikina vremena*, *O femeie pe stînci/ Žena na kamenu*, *Aska și lupul/ Aska i vuk*, *Podul de pe Žepa/ Most na Žepi*, *Povestea cu elefantul vizirului/ Priča o vezirovom slonu*, *Coasa/ Kosa*, *Panorama*, *Veletovenii/ Veletovci*, *Vis și realitate. Sub carpen/ San i java pod grabićem*, *Povestea clăcașului Siman/ Priča o kmetu Simanu*, *Grevă la țesătoria de covoare/ Štrajk u tkaonici ćilima*, *Scrisoarea din anul 1920/ Pismo iz 1920*, *O ușă închisă/ Zatvorena vrata*, *Surcele/ Snopići*, *Taifas/ Priča*. Volumul este precedat de o prefață amplă despre viața și opera autorului, precum și despre povestirile traduse, semnată de Voislava Stoianovici. Am selectat câteva observații:

De ce ocupă Andrić un loc atât de însemnat în literatura popoarelor iugoslave și de ce se bucură de o apreciere unanim recunoscută în lume? [...] Pentru că opera lui dezbată temele majore ale omenirii; pentru că autorul ei s-a aplecat cu grijă asupra omului, căutînd să-i înțeleagă frămîntările de-a lungul veacurilor; a recunoscut suferința ca o componentă a existenței umane, dar s-a străduit să-i descifreze mecanismul și să demonstreze că omul este capabil și dator să se opună forțelor răului. [...] Din povestirile și romanele sale viața se revarsă ca un șuvoi năvalnic, în nesfârșita bogăție a formelor ei de manifestare. [...] Narațiunea lui Andrić este intelectualizată pînă la acea limită, unde începe speculația filozofică și psihologică pură; este deschisă, nemijlocită, poetică și emotivă pînă la acea graniță, unde se rupe cu hotărîre de sentimentalism și de o sensibilitate falsă și superficială. În ea colaborează fericit analistul, logicianul, psihologul,

¹ Andrić, Ivo, *Domnișoara*, trad. de Pop Simion, „Secolul XX”, 1961, nr. 5, pp. 95-99.

² Ivo Andrić, *Surcele*, trad. de Mirco Jivcović, „Secolul XX”, 1964, nr. 7-8, pp. 213-219.

³ Ivo Andrić, *În zbor deasupra mării; Vacanță în sud; Vinul*, traducere de Sanda Nenoiu, „Secolul XX”, 1967, nr. 12, pp. 111-132.

⁴ Ivo Andrić, *Podurile*, traducere și prezentare de Voislava Stoianovici, „România literară”, 25.XI. 1971, nr. 40.

⁵ Ivo Andrić, *Potecile; Byron la Sintra*, almanahul „Contemporanul”, București, 1983, pp. 411-420.

⁶ Ivo Andrić, *Povestea cu elefantul vizirului*, traducere de G. Naum și V. Stoianovici, prefață de Voislava Stoianovici, București, ELU, 1966.

Romanoslavica vol. LII, nr.1

artistul. Stilul lui este desăvârșit în sobrietatea lui, avînd strălucirea discretă a valorilor autentice. (pp. 5-19).

Volumul de povestiri a avut parte de câteva ecouri elogioase în presa literară a vremii.¹

Cea de-a treia traducere vizează romanul *Cronică din Travnik. Viziri și consuli/ Travnička hronika. Konzulska vremena* ², publicat de aceeași editură în 1967 după ediția Prosveta din 1961. Traducerea este semnată, conform uzanței, de doi traducători: Virgil Teodorescu și Dragan Stoianovici cu un tiraj de peste 20.000 de exemplare. Rolul scriitorului profesionist care semna traducerea era acela de a îmbunătăți traducerea printr-o stilizare literară a textului, fără să unoască însă limba sursă și subtilitățile discursului narativ. Uneori însă această „stilizare” nu era întotdeauna în spiritul expresiei lingvistice a scriitorului tradus, ci mai degrabă a scriitorului „traducător”. Așa s-a întîmplat și cu această traducere care, deși în versiune românească are cursivitate și naturalețe, la o analiză mai atentă prezintă inadvertențe de expresie și stil. Din păcate romanul nu a fost însoțit de o prefață sau o postfață care ar fi oferit cititorului român o reprezentare imagologică a Bosniei, de astă dată din perspectivă identitară, etnică și religioasă. Deși presa culturală a vremii nu a semnalat apariția acestui roman de excepție, acesta rămîne o sursă inepuizabilă de inspirație pentru mulți cercetători. Astfel, Carmen Dărăbuș dedică acestui roman un studiu amplu intitulat *Levantinul și alte structuri identitare*³, descriind cronica unui timp (perioada 1807-1814) și a unui loc (orașul Travnik) în care „reverberează micile și marile evenimente ale regiunii, ale Europei, dar și ale Imperiului Otoman” (129).

Loc de întîlnire a Orientului cu Occidentul, Balcanii sunt locul în care și consuli vor înțelege, dificil și cu dezamăgire, ceea ce vizirii și oamenii locului practica de multă vreme: că fiecare trebuie să se descurce singur, după cum îl țin puterile și îl duce mintea. [...] De la un secol la celălalt problema balcanică se nuanțează pe fundalul unui tip special de aculturație, în ciuda dorinței de conservare a identităților, fenomen care se poate observa pe ruinele tuturor imperiilor până în istoria îndepărtată. (pp.129-130).

¹ T.N.Trâpcea, *Povestea cu elefantul vizirului*, recenzie în „Orizont”, 1967, nr. 3, p. 104.

² Ivo Andrić, *Cronică din Travnik*, traducere de V. Teodorescu și D. Stoianovici, București, 1967.

³ Carmen Dărăbuș, *Levantinul și alte structuri identitare* în *În lumea ex-iugoslavă. Literatură ca studiu cultural*, Cluj-Napoca, Risoprint, 2014, pp. 103-131.

Romanoslavica LII nr.1

Odată cu răsturnarea regimului comunist după 1989, prin dispariția cenzurii și prin apariția inițiativei de privatizare liberă, în perioada de tranziție are loc o adevărată explozie editorială prin apariția unui număr mare de edituri noi, tipografii, reviste literare pentru toate categoriile de cititori. Într-o economie de piață în care cartea a devenit o marfă din ce în ce mai scumpă și ca atare, inaccesibilă, odată cu scăderea puterii de cumpărare, criteriul dominant este cel financiar impus de legea implacabilă a economiei capitaliste, de cerere și ofertă. În acest context încep să fie traduse opere literare trecute la index până atunci, așa-zisa literatură de sertar, fiind promovați scriitorii disidenți și emigranți (Bora Ćosić, Milovan Djilas), se impun genuri literare marginale de conjunctură și multă literatură religioasă, interzisă până atunci. Odată cu creșterea numărului de titluri traduse scade însă drastic tirajul acestora, de la sute ori zeci de mii de exemplare în timpul regimului comunist la câteva sute de exemplare. Astăzi, în peisajul editorial românesc s-au impus câteva edituri sau grupuri de edituri puternice care au preluat rolul de promovare a valorilor cultural-literare. Se deshide problema drepturilor de autor, iar selecția este făcută în urma prospectării pieței, respectiv a târgurilor de carte. Cititorul are la dispoziție o paletă extrem de bogată și variată de carte, necenzurată, dar neselectată, unicul criteriu fiind cel al vânzărilor, care nu este întotdeauna același cu cel al valorii.

Andrić în perioada post-iugoslavă

Din 1989 până în prezent a avut loc o nouă etapă în receptarea operei lui Ivo Andrić când apar încă două volume, un roman, un volum de eseuri, o povestire în volum, un eseu în revistă. După aproape două decenii de pauză, în 1989 apare o antologie de proză scurtă sârbească contemporană, gen literar mai puțin agreat de edituri, care conține o povestire a lui Ivo Andrić, *Vacanță în sud. Nuvela sârbă contemporană*. Este vorba de povestirea care dă și titlul volumului¹, fiind, de fapt o reeditare. Volumul conține cincisprezece autori sârbi de proză scurtă printre care îi menționăm pe: Isidora Sekulić, Antonije Isaković, Aleksandar Tišma, Milorad Pavić, Miodrag Bulatović, Dragoslav Mihailović, Danilo Kiš, Vidosav Stefanović, Milisav

¹ Ivo Andrić, *Vacanță în sud* (pp.36-44), în *Vacanță în sud. Nuvela sârbă contemporană*, antologie, traducere și note de Mariana Ștefănescu, prefață de Petar Džadžić, *Povestirea sârbă postbelică* (pp.5-11), București, Univers, 1989.

Savić, David Albahari și alții, cu note bibliografice ale fiecăruia dintre aceștia. Menționăm că este prima și singura antologie de proză scurtă sârbească de până acum. Tot în premieră este și prefața scrisă de un critic literar sârb, Petar Džadžić care în studiul intitulat *Povestirea sârbă postbelică/ Posleratna srpska pripovetka* pledează pentru proza scurtă, pe nedrept marginalizată și face o retrospectivă a povestirii sârbești contemporane de la reportajul social la foiletonul sentimental, de la factografie la poezia ermetică a simbolurilor, de la discursul laconic la cel alegoric, dezvăluind cititorului român diversitatea de tonalități, numindu-l pe Andrić „primul poet autentic al destinelor umane din povestirea sârbă”¹ (p. 8)

Odată cu destrămarea fostei Iugoslavii încep timid să se configureze noi spații culturale și totodată receptarea literaturilor acestora. În ciuda apropierii geografice, a spiritualității înrudite, a istoriei nu de puține ori comune ori similare privind popoarelor noastre, receptarea literaturii sârbe în România s-a realizat după 1990, de cele mai multe ori, în urma succesul literar reputat de scriitorii spațiului ex-iugoslav pe piața occidentală, premii, ierarii, reeditări etc. În ciuda acestor condiții, aparent avantajoase pentru un laureat Nobel, contextul politic al unui scriitor sârb, deși clasic, a cărui multiplă identitate națională este pusă sub semnul întrebării, creează confuzii în rândul editorilor. Ni se pare relevant în acest sens articolul lui Emil Iordache, intitulat *Ivo Andrić – actualitatea unui laureat Nobel*², în care spune:

Acum un deceniu și jumătate, când apărea în românește antologia *Nuvela sîrbă contemporană*, pentru cititori, ca și pentru antologator și prefațator, apartenența lui Ivo Andrić la literatura sârbă părea indubitabilă. De atunci s-au întâmplat mai multe evenimente, s-au consumat mai multe războaie și lucrurile au devenit problematice. Împărțirea teritoriilor din fosta Iugoslavie a dus și la adjudecarea artiștilor și, așa cum numeroase probleme teritoriale au rămas nerezolvate, „grădina literară” (vorba lui Esenin), altădată comună, a fost jalonată strict, defrișată pe alocuri și chiar lăsată în paragină. (...) Un scriitor, un laureat al Premiului Nobel, este învinuit pur și simplu de naționalism și asta nu în virtutea ideilor și opiniilor cuprinse în cărțile sale, ci datorită faptului că a fost transformat, de către diferite grupări, în instrument politic. (...) Mă voi limita doar la a-l cita pe Vladimir Nabokov, care a declarat răspicat că „apartenența națională a unui scriitor de valoare are o importanță secundară”. În cele ce

¹ Petar Džadžić, prefața *Povestirea sîrbă contemporană*, p. 8, la volumul *Vacanță în sud. Nuvela sîrbă contemporană*, traducere de Mariana Ștefănescu, București, Univers, 1989.

² Emil Iordache, *Ivo Andrić- Actualitatea unui laureat Nobel*, în „Convorbiri literare”, Iași, nr. 8, 2012.

Romanoslavica LII nr.1

urmează voi considera că Ivo Andrić aparține Literaturii – cu majusculă, fără vreo precizare (bosniacă, sârbă, croată) menită să trezească pasiuni. (p.8)

Astfel, după mai bine de cincisprezece ani de la ultima semnalare a unei traduceri a lui I. Andrić (o povestire într-o antologie) și după mai bine de treizeci și cinci de ani de la traducerea ultimului roman, în 2005 apar romanul *Curtea blestemată/ Prokleta avlija*¹ editat însă de Uniunea Sârbilor din România. Ecourile nu întârzie să apară, dar, din păcate nu în presa culturală din țară, ci în cea românească din străinătate. Este vorba de revista „Agero”, un magazin cultural de opinie și informație a disporei românești din Stuttgart, în care apare sub semnătura jurnalistului Teodor Negulescu o cronică pertinentă a romanului din care selectăm câteva observații:

Ca să atingă acea stare de angoasă, de suspans, din *Colonia penitenciarelor*, a lui Kafka, Ivo Andrić ne propune în *Curtea blestemată* o meditație atât asupra destinului uman, cât și a naturii arbitrare, discriminatorii a puterii. Acțiunea romanului este plasată într-un spațiu al captivității și al înstrăinării personajelor, topos configurat în chiar titlul romanului. De altfel, se știe că alienarea, claustrarea, dezumanizarea au constituit teme centrale ale romanului modern și aici pot fi invocați, în calitatea lor de întemeietori, R. Musil, B. Schulz, E. Canetti sau F. Kafka. Treptat, acest spațiu ostil se transformă într-unul al evadării prin intermediul ficțiunii, al povestirii. O idee pe care o dezvoltă și Mario Vargas Llosa în romanele sale este că, pentru a supraviețui, ființa umană are nevoie de ficțiune, de eliberare prin actul povestirii. Situând *povestea* în postura de instrument de bază al comunicării, dar și al salvării prin comunicare, Ivo Andrić reeditează, fragmentar, ceva din misterul celor „1001 de nopți”. Făcând parte din familia spirituală a unor prozatori ca Miroslav Krleža, Meša Selimović, Miloš Crnjanski, Vasko Popa sau Milan Kundera, Ivo Andrić, diplomat de carieră, s-a dovedit a fi în cărțile sale partizanul reconcilierii „combatanților”, al sintezelor identitare istorice și culturale din spațiul balcanic, un spațiu al contrastelor violente, perceput ca zonă-tampon între Occident și Orient, între lumea creștinătății și cea a islamului. [...] Dacă ar fi beneficiat de o mediatizare pe măsura valorii sale, romanul *Curtea blestemată* ar fi meritat să se înscrie, cu siguranță, printre evenimentele literare ale anului 2005, din România. ([www.agero-stuttgart.de/REVISTA-AGERO/CULTURA/Ivo Andric](http://www.agero-stuttgart.de/REVISTA-AGERO/CULTURA/Ivo%20Andric) -)

De la an la an decernarea Premiului Nobel pentru literatură se bucură de o mediatizare tot mai puternică și interesul publicului crește vizibil. Astfel editurile se îndreaptă spre adevăratele valori. Pentru prima oară, în ceea ce-l privește pe Andrić, se face o mediatizare *avant la lettre* a unei traduceri în pregătire. În revista

¹ Ivo Andrić, *Curtea blestemată*, traducere de Stevan Perinaț și Ion Pachia Tatomirescu, Ed.USR, Timișoara, 2005.

literară „România literară”, nr. 30, în 2009 se publică fragmente din ceea ce va fi evenimentul literar al anului: *Avanpremieră editorială – Ivo Andrić. Despre frumos și creație de Dragan Stoianovici*. Este vorba despre o traducere de excepție a volumului de aforisme, însemnări făcute de scriitor de-a lungul vieții și reflecții: *Semne lângă drum/ Znakovi pored puta*¹ în 2010, la una dintre cele mai prestigioase edituri din România, Curtea Veche și sub semnătura profesorului de filosofie, Dragan Stoianović, cunoscut tălmăcitor de literatură de specialitate din engleză, franceză și sârbă. Această „cronică intimă a sufletului său” cuprinde patru cicluri tematice: I. *Neliniști din veac/ Nemiri od vijeka*, II. *Pentru scriitor/ Za pisca*, III. *Imagini, priveliști, umori/ Slike, prizori, raspoloženja*, IV. *Inspomnia/ Nesanica*. Traducătorul menționează că a omis deliberat din primele trei cicluri tematice un număr de însemnări ce conțin date mai puțin reprezentative pentru cititorul român, anumite fragmente literare ce urmau a fi incluse în romanele sau povestirile sale și chiar un întreg ciclu de întindere mai mică despre cuvinte și expresii ideomatice. În *Nota traducătorului* de la sfârșitul volumului, Dragan Stoianovici menționează cum a luat naștere a cest volum:

Andrić nu a ținut jurnal, nici nu a scris memorii. Față de cultivarea acestor genuri literar-documentare a nutrit anumite reticențe. (...) Deși a citit mult și cu pasiune alți scriitori și gânditori. În volum sunt înregistrate impresii și observații despre peisaje naturale sau citadine pe care a avut prilejul să le contemple sau despre cercurile pe care le-a cunoscut în timpul vieții, în propria țară și în țările în care, ca diplomat, a petrecut perioade mai lungi sau mai scurte, apoi meditații despre creația artistică, despre viață, bătrânețe și moarte, în fine despre propria alcătuire sufletească, activitate și poziție în lume. (p. 434)

Traducerea de excepție a fost semnalată cu o recenzie și în prestigioasa revistă „Letopis Matice srpske”² în 2011. De asemenea au fost traduse două eseuri în revista „Lettre internationale” de limba română: *Poveste japoneză/ Japanska priča*³

¹ Ivo Andrić, *Semne lângă drum*, traducere de Dragan Stoianovici, București, Curtea Veche, 2010.

² Octavia Nedelcu, *Ontološke hipostaze/ Ipostaze ontologice* în „Letopis Matice srpske”, volumul 488, caietul 6, 2011, pp. 1167-1171.

³ Ivo Andrić, *Poveste japoneză*, traducere de Alice Dumitrescu din limba franceză, în „Lettre internationale”, București, nr. 10, 1994, p. 54.

Romanoslavica LII nr.1

în 1994 și *Convorbiri cu Goya/ Razgovor sa Gojom*¹ în 2013. În aceeași revistă, eseu dedicat lui Goya este însoțit de un alt eseu *Rigoarea diplomației și zborul fanteziei*² sub semnătura redactorului șef, criticul literar Adrian Mihalache în care prezintă fațetele de diplomat³ și de poet ale lui Ivo Andrić, două ipostaze aparent contradictorii, aflate, de fapt, într-o relație complementară.

„Nu poți fi ambasador al Franței și poet!”, susțineau cu tărie suprarealiștii, într-o scrisoare deschisă adresată lui Paul Claudel, în acea vreme ambasador al Franței în Japonia, în iulie 1925. Dar pentru romancierii, este oare valabil acest lucru? Ivo Andrić s-a găsit în poziția ingrătă de reprezentant al unei țări care urma să se formeze. Primind provocarea, s-a descurcat onorabil. [...] Magia romanului constă în capacitatea lui de a crea o lume, pentru că este singurul gen literar în care creația transcende scrierea, pentru a da naștere unui spațiu posibil marcat corespunzător. Prin romanele sale, Ivo Andrić a construit, impunând în istoria și cultura Balcanilor, dublul virtual al unei țări care nu mai există. (p. 92)

Menționăm, de asemenea că există traducerea romanului *Gospođica/ Domnișoara*, din păcate încă nepublicat.

Au existat, de asemenea critici și istorici literari care au contribuit într-o anumită măsură la receptarea creației lui Ivo Andrić de-a lungul timpului. În aceste studii critice cu caracter științific care se înscriu într-un cadru mai larg al raporturilor literare româno-iugoslave (sârbe) trebuie să subliniem faptul că accentul este pus pe de o parte pe locul pe care-l ocupă Andrić în contextul literaturilor iugoslave, iar astăzi cel european, iar pe de altă parte asupra elementelor caracteristice care constituie specificul operei sale. Criticul literar Nicolae Balotă apreciază într-un eseu⁴ dedicat operei lui Andrić că opera sa „[...] reprezintă viziunea unui scriitor care n-a sacrificat niciodată gravitatea eposului unor divertismente ludice și pasagere” (p. 375). De asemenea, ni se pare remarcabilă contribuția profesoarei Luisa Valmarin de la Universitatea din Roma, catedra de limba și literatura română care a introdus în volumul *Studii de literatură română modernă și comparată* un capitol consistent despre Andrić. Este vorba despre un

¹ Ivo Andrić, *Convorbiri cu Goya*, traducere de Octavia Nedelcu, „Lettre internationale”, București, nr. 87, 2013, pp. 86-90.

² *Ibidem*, Adrian Mihalache, *Rigoarea diplomației și zborul fanteziei*, pp. 91-92.

³ E cunoscut faptul că Ivo Andrić a lucrat din octombrie 1921 până în noiembrie 1922 ca înalt funcționar la Consulatul general al Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor la București.

⁴ Nicolae Balotă, *Gesta lui Ivo Andrić*, în *Mapamond literar*, București, Cartea Românească, 1983, pp. 373-375.

studiu comparat: *Ivo Andrić și cultura română: Convergențe și paralelisme*¹ în care autoarea aduce în prim-plan un fond comun spiritual, cel sud-est european, dintre cele două culturi, anumite afinități, convergențe culturale care ne pot ajuta să-i înțelegem și să-i prețuim opera. În acest studiu se fac conexiuni interesante cu câțiva scriitori români (Hortensia papada Bengesc, Mihail Sadoveanu, Panait Istrate), ilustrând această corespondență istorică și spirituală în aria românească cu o analiză fină a romanului *Na Drini ćuprija*: „[...] Andrić a construit un pod între trecut și prezent, între nenumărate istorii diverse, individuale sau colective, dar a construit, mai presus de toate, un pod ideal prin care, înlocuind aripile îngerilor cu arta, cultura, solidaritatea umană, marele scriitor îngăduie semenilor săi să treacă de la o civilizație la alta, de la o lume la alta pentru a comunica și a se cunoaște mai bine.” (p.185). Tot dintr-o perspectivă contrastivă cu Bruno Schulz este analizată creația lui I. Andrić în cheie (post)modernistă într-un studiu culturologic, intitulat *Ivo Andrić – un Homer balcanic modern*², semnat de Octavia Nedelcu:

În fiecare creație a sa, Ivo Andrić se dovedește a fi un gânditor inspirat, un umanist profund și un virtuoz al logosului, un artist, pe drept cuvânt numit Homer balcanic. [...] Ca la toți umaniștii, însă, omul rămâne cea valoare universală, reprezentând măsura tuturor lucrurilor, depășind ermetismul sumbru al angoasei existențialiste, al apologiei suferinței și al defetismului în fața încercărilor vieții, retragerii și izolării în sine, opunându-le credința în om și iubirea pentru oameni. (pp. 36-37)

Pentru receptarea operelor lui Andrić în România, din punct de vedere cantitativ și calitativ al traducerilor, prefețelor, postfețelor, eseurilor, studiilor contrastive și articolelor științifice publicate în diverse volume, anale, periodice, un merit incontestabil îl are regretata profesoară Voislava Stoianović³ care prin aportul, truda și talentul său a contribuit din plin la cunoașterea creației acestui scriitor universal în peisajul cultural românesc. Unul dintre studiile edificatoare îl reprezintă

¹ Luisa Valmarin, *Ivo Andrić și cultura română: Convergențe și paralelisme* în *Studii de literatură română modernă și comparată*, ed. Eminescu, București, 1987, pp. 177-188.

² Octavia Nedelcu, *Ivo Andrić și Miloš Crnjanski, precursori ai (post)modernismului sârb?* în *Ipostaze (post)moderniste în literaturile sârbă și croată*, București, București, EU, pp. 31-80.

³ Voislava Stoianovici, *Folklorni elementi u delu Ive Andrića i Mihaila Sadoveanua*, „Analele Universității București. Limbi și literaturi străine”, II, XXVI/1977, pp.93-99; *Ivo Andrić*, „Banatske novine”, XXXII, 3341/20.03.1975; *Osvrt na istorijske romane I. Andrića i M. Sadoveanua*. „Mostovi”, 36/1977, pp. 43-48.

Romanoslavica LII nr.1

cel care analizează romanul sârb contemporan. Este vorba despre studiul *Aspecte ale romanului sârb contemporan*¹ în care autoarea face o trecere în revistă a creației în proză a lui Andrić, concluzionând la final: „Toate romanele lui Andrić au mesaje profund umaniste și de o stringentă actualitate, astfel că premiul Nobel care i-a fost acordat scriitorului în anul 1961 a însemnat deopotrivă cinstirea unui mare artist și a unui mare spirit umanist al epocii contemporane.” (p. 181) Caracterul universal umanist al întregii creații a scriitorului față de viață este dezvoltat în studiul *Mesajul umanist al operei lui Ivo Andrić*²: „... unul din sensurile majore ale atitudinii umaniste a lui Andrić constă în legătura indestructibilă a omului cu locul său de baștină, cu patria sa, legătură ce-i determină destinul, dar nu numai atât, legătură prin care omului i se dezvăluie pentru prima oară și în modul decisiv minunatul chip al lumii, ca o valoare pozitivă care dă un sens existenței.” (p. 268) În contextul studiilor comparatiste se înscriu și cele care vizează o paralelă documentată între romanele istorice dintre patriarhul literaturii române, Mihail Sadoveanu și Ivo Andrić³, apropiați prin structura compozițiilor istorice, tradiția literară orientală în arta lor narativă, oralitatea discursului, baza documentară extrem de vastă și de riguroasă a prozei lor, concluzionând: „Astfel, în esența lor, romanele istorice ale celor doi scriitori se dovedesc a fi niște sinteze ale experienței literare orientale și occidentale, din timpuri străvechi și până la cele moderne, părți ale unei sinteze existențiale și spirituale mai generale, caracterizând universul civilizației și culturii balcanice”. (p. 235). Aportul Voislavei Stoianovici este mai mult decât concludent prin contribuțiile sale⁴ în încercarea de a pune în lumină cele mai interesante aspecte din creația acestui scriitor.

¹ Voislava Stoianovici, *Aspecte ale romanului sârb contemporan* în *Studii de literatură comparată*, XVI, 1969, pp. 167-181.

² Voislava Stoianovici, *Mesajul umanist al operei lui Ivo Andrić (1892-1975)*, în *Studii literare româno-slave*, București, 1978, pp. 267-275.

³ Voislava Stoianovici, *Observații asupra romanelor istorice ale lui Mihail Sadoveanu și Ivo Andrić. Raporturi literare româno-slave*, București, 1976, pp. 230-243.

⁴ Voislava Stoianovici, *Romanul iugoslav contemporan în contextul european* în *Probleme de literatură comparată și sociologie literară*, București, 1990, pp.437-445; *Jugoslovenske književnosti* în *Actele Simpozionului dedicat relațiilor sârbo(iugoslavo)-române*, Libertatea, Pančevo, 1971, pp. 383-397; *Romanul iugoslav contemporan*, teza de doctorat, București, 1972, pp. 119-188. ; *Folklorni elementi u delu Ive Andrića i Mihaila Sadoveanua*, în *Analele Universității din București, Limbi și literaturi străine*, 1977, (XXVI), II, pp. 93-99; *Studii literare iugoslave în țara noastră în ultimele trei decenii*, în *Din istoricul slavisticii românești*, București, TUB, 1982, pp. 138-148 ș.a.

Receptarea operei lui Ivo Andrić în mediul cultural românesc este completat de informațiile despre biografia și opera sa pe care le regăsim în diverse lexicoane, dicționare și enciclopedii despre scriitori străini. Astfel în dicționarul dedicat scriitorilor străini¹ cu peste 2.300 de personalități literare universale, este menționat și Ivo Andrić unde, pe lângă informații biobibliografice se menționează: „Narator de largă respirație, analist al frământărilor istorice și al dramaticelor acte ale vieții umane. [...] Remarcabil stilist. Lirică umanitară. (pp. 33-34). Texte mai ample despre scriitor și creația sa le regăsim și în alte asemenea dicționare².

Nu lipsesc, firește, nici articole cu caracter simplu informativ care, din paginile unor ziare literare ca „Tribuna”, „Luceafărul”, „Ramuri”, „România literară”, „Convorbiri literare”, „Orizont” ș.a. întregesc difuzarea operei lui Andrić, prezentând-o unui public mai puțin avizat, dar nu mai puțin avid de informații culturale, ori traduceri ale unor studii de critică literară.³ Nu trebuie să uităm nici zona de frontieră dintre România și Serbia (Iugoslavia), Banatul, unde în virtutea bilingvismului determinat de o multiseclară comuniune istorică, politică și culturală, din paginile periodicelor editate în limba sârbă la Timișoara („Novi život”, „Banatske novine”, „Književni život”) scrierile romancierului sârb sunt cunoscute și în limba lor originală.

În loc de concluzii

La finalul acestei prezentări care s-a străduit a fi exhaustivă, credem că sunt necesare câteva observații vizând receptarea românească a lui Ivo Andrić.

a. Difuzarea scrierilor lui Andrić în România nu a fost determinată doar de decernarea premiului Nobel.

b. Opera scriitorului sârb continuă să fie și astăzi obiect de studii și interpretări critice în cadrul masteratelor și școlilor doctorale de specialitate.

¹ *Scriitori străini. Mic dicționar*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1981.

² *Dicționar de scriitori străini*. Coordonator: Manuele Georges, Cluj-Napoca, Ed. Hyperion 2000; *Laureații premiului Nobel pentru literatură*, almanah „Contemporanul”, București, 1981; Florentin Popescu, *Dicționar de literatură universală pentru elevi. Autori. Opere. Personaje.*, Ed. Floarea Darurilor, București, 1998 ș.a.

³ Dragan Jeremić, *Filosofia lui Ivo Andrić*, în „România literară”, 1970, nr. 50.

Romanoslavica LII nr.1

c. Continuitatea, cu sincope determinate istoric, a prezenței în România a valorilor culturale ex-iugoslave, respectiv a operei lui Andrić a fost impulsionată și de existența mediatoare a minorității sârbe din Banatul românesc.

d. Traducerile în limba română se datorează, în mare parte, unor vorbitori nativi, ceea ce explică gradul înalt de adecvare expresivă și caracterul selectiv și valoric foarte pronunțat.

e. Statistic vorbind, opera lui I. Andrić se regăsește în patrimoniul național al traducerilor în limba română cu trei romane, un volum de eseuri, douăzeci și cinci de povestiri în volume și reviste, două eseuri în reviste prin truda a zece traducători în vreme ce lirica sa nu a fost abordată aproape deloc.

O mare parte a prozei moderne a sud-estului European care se caracterizează prin oscilarea între adevăr și ficțiune, istorie și mit, narațiunea urmând traiectoria unei mișcări de mitizare, urmată de cea opusă, demitizatoare, cum este cazul valorificării legendei în opera lui Ivo Andrić a fost și va fi inspiratoare pentru cercetările de comparativă în spațiul balcanic. Deseori asociat termenului de „echilibru instabil”, spațiul balcanic este, în fond, și rămâne o punte între culturi și civilizații, iar „lecția” sud-estică a lui Ivo Andrić este un profund apel la solidaritatea umană.

Bibliografie

Traduceri

Andrić, Ivo, *Domnișoara* (fragmente din roman), traducere de Pop Simion, „Secolul XX”, nr. 5, 1961, pp. 95-99

Andrić, Ivo, *E un pod pe Drina*, traducere de Gellu Naum și Ioana G. Seber, prefață de Dumitru Micu, București, ELU, 1962

Andrić, Ivo, *Surcele* (povestire), traducere de Mirco Jivcovi, „Secolul XX”, nr. 7-8, pp. 213-219, 1964

Andrić, Ivo, *Povestea cu elefantul vizirului* (nuvele), traducere de Gellu Naum și Voislava Stoianovici, prefață de Voislava Stoianovici, București, ELU, 1966

Andrić, Ivo, *Cronică din Travnik. Viziri și consuli* (roman), traducere de Virgil Teodorescu și Dragan Stoianovici, București, ELU, 1967

Andrić, Ivo, *În zbor deasupra mării, Vacanță în sud, Vinul* (povestiri), traducere de Sanda Nenoiu în „Secolul XX”, nr.12, 1967, pp. 111-142

Andrić, Ivo, *Podurile* (povestire), traducere și prezentare Voislava Stoianovici, „România literară”, nr. 40, 1971

Romanoslavica vol. LII, nr.1

Andrić, Ivo, *Vacață în sud* în vol. *Vacață în sud. Nuvela sârbă contemporană* (antologie), traducere de Mariana Ștefănescu, București, Univers, 1989, pp. 36-44

Andrić, Ivo, *Poveste japoneză*, traducere de Alice Dumitrescu din limba franceză, în „Lettre internationale”, nr. 10, ediția iarnă, București, 1994, p. 54

Andrić, Ivo, *Curtea blestemată* (roman), traducere de de Stevan Perinaț și Ion Pachia Tatomirescu, Timișoara, Ed. USR, 2005

Andrić, Ivo, *Semne lângă drum (aforisme, însemnări, reflecții)*, traducere de Dragan Stoianovici, București, Curtea Veche, 2010

Andrić, Ivo, *Convorbiri cu Goya*, eseu, traducere de Octavia Nedelcu, în „Lettre internationale”, ediția toamnă, nr. 87, București, 2013, pp. 86-90.

Bibliografie critică

Bugarski, Stevan, *Zavičajna književnost Srba iz Rumunije*, Timișoara, Ed. USR, 2007

Dărăbuș, Carmen, *În lumea ex-iugoslavă. Literatura ca studiu cultural*, Cluj-Napoca, Ed. Risoprint, 2014

Muthu, Mircea, *Europa de Sud-Est în memoria culturală românească. Bibliografie*, București, Ed. Academiei române, 2011

Nedelcu, Octavia, *Ipostaze (post)moderniste în literaturile sârbă și croată*, București, EU, 2009

Valmarin Luisa, *Studii de literatura modernă română și comparată*, București, Ed. Eminescu, 1987

Literatura sârbă. în *Bibliografia traducerilor din literaturile slave 1945-2011*, coordonator Constantin Geambașu, București, EU, 2011